

Språkprogrammets utveckling i de finländska skolorna med tonvikt på de inhemska språken

Ända fram till slutet av 1800-talet var svenskan, som en följd av den tidigare sexhundraåriga tillhörigheten till det svenska riket, inte bara det officiella språket i Finland utan också den högre skolbildningens och intelligentians språk. Målsättningen i språkreskriptet år 1863, att finskan skulle bli officiellt språk jämbördigt med svenskan (och efter sekelskiftet även med ryskan) i förvaltningen, förverkligades i lagstiftningen på 1880-talet (1886 och -87), till fullo först 1902. Finskan blev högre undervisningsspråk och bildningsspråk först i och med uppkomsten av en finsk litteratur och finska läroverk på 1880- och 90-talet. Vid Helsingfors universitet, fram till 1919 det enda universitetet i Finland, blev finskan administrativt språk och huvudsakligt undervisningsspråk först på 1920-talet.¹

Som en följd av den nationella väckelsen hade dock **finskan som läroämne** införts i (de då svenska) elementarskolorna och gymnasierna redan på 1840-talet (skolordningarna 1841 och -44). **Svenska som läroämne** (andra inhemskt språk) uppstod först i och med tillkomsten av finska lärdomsskolor på 1870-90-talet (enligt skolordningen 1872). Samtidigt blev också svenska respektive finska läroämnena som modersmål i skolan för respektive språkgrupper. Dittills hade skolspråket, dvs. svenskan, i läroverken tränats särskilt bara som uppsatsskrivning i anslutning till realia. De hemifrån finskspråkiga läroverkseleverna fick därför under 1800-talet lägga ner ett stort arbete på att, på sätt eller annat, utan formell undervisning, tillägna sig skolspråket svenska. Av ett visst intresse ännu i dag, med tanke på förekomsten och den aktuella debatten om möjligheten att bedriva tvåspråkig undervisning i skolorna är förekomsten av tvåspråkig ämnesundervisning i de gamla läroverken i två skeden på 1880- och 1900-talet.²

På grund av svenskans gamla ställning som administrations-, skol- och bildningsspråk ifrågasattes inte på allvar undervisningen i svenska de finska **läroverken** förrän under finskhetssträvandena förrän på 1920- och 30-talet. Tanken på att i läroverken göra svenskan alternativ till något främmande språk finner man utöver i de äktfinska partiprogrammen första gången i den s.k. Mantere-kommitténs betänkande (1933), men den begravdes tillika med (den

gamla) bottenskoltanken på grund av krigen och i den därigenom uppkomna s.k. språkfreden (språkfredskommitténs betänkande 1944). Sedan dök den upp på nytt i skolreformkommitténs betänkande (1959), som förberedde skolreformerna samt i gymnasiekommittén 1970 och i studentexamenskommittén 1967–71 (den s.k. Posti-kommittén). I båda fallen stupade den, liksom på 1930-talet, på det språkpolitiska motståndet och på fördröjningen av reformerna.

I **folkskolan** gavs det redan under 1800-talet i städerna och fr.o.m. 1930-talet även på landsbygden möjlighet att läsa det andra inhemska språket som frivilligt ämne, men den förverkligades sällan. Först genom en ändring av den nya folkskollagen och förordningen 1963 blev ett för eleven främmande språk, det andra inhemska språket eller engelska, obligatoriskt för alla även i folkskolan³. Enligt Cavonius (1978) var det i de finska skolorna i början t.o.m. vanligare att man valde svenska än engelska, i de svenska folkskolorna dock uteslutande finska. I de sistnämnda kunde också engelska förekomma som frivilligt läroämne.

Den avgörande debatten kring det andra inhemska språkets ställning i skolorna fördes i anslutning till grundskolereformen åren 1968–70. Den politiska debatten 1991 kring den s.k. tvångssvenskan i grundskolan i anslutning till regeringens utbildningspolitiska redogörelse ledde däremot inte till någon förändring och kan därför förbigås här. (Se närmare Cavonius 1978, Piri 2001 och Geber 2003). I grundskoledebatten stod undervisningsminister R.H. Oittinens och den finska majoritetens s.k. ett språks program (i praktiken engelska eller det andra inhemska språket liksom i folkskolan) mot svenskarnas och den finska minoritetens krav på två obligatoriska språk så som i läroverken. Resultatet blev den (i huvuddrag) fortfarande gällande kompromissen: två språk utöver modersmålet skall studeras som obligatoriska läroämnen redan i grundskolan, men lagen formulerades så att kommunerna kunde välja vilket eller vilka språk, engelska eller det andra inhemska språket som skulle påbörjas som s.k. långt språk eller A-språk redan på lågstadiet, vilket som medellångt eller B-språk (senast) i åk 7. I de finska skolorna blev engelska som A-språk huvudregeln. Den omvända, dvs. finska som långt språk från åk 3, blev huvudregel i de svenska skolorna, men engelska kom i dem som frivilligt ämne redan från åk 5. Den sistnämnda möjligheten gavs (utan särskilt tillstånd) till en början bara de svenska skolorna; den utvidgades till de finska först genom en lag- och förordningsändring 1991.⁴

För svenskans del innebar alltså grundskolereformen i jämförelse med situationen i läroverken att den för majoriteten av eleverna förlorade sin ställning som A-språk och därmed

med tiden, som B-språk, kom att få ett allt mindre timantal. (Se närmare kap. x). Å andra sidan blev samtidigt det andra inhemska språket obligatoriskt för hela årskullen. I den s.k. mellanstadiereformen (1977) infördes det andra inhemska språket med minst 1 obligatorisk årsveckotimme även i den grundläggande yrkesundervisningen och i och med examensreformen 1978 - 80 med minst 2 obligatoriska studieveckor i de allmänna grundstudierna i högskolorna ⁵. Ur hela årskullens synvinkel skedde det alltså i och med och efter grundskolereformen en breddning av studierna i svenska, men för de flesta som fortsatte i gymnasiet på längre sikt en minskning av deras omfång. Det är en outforskad fråga hur mycket kunskaperna i svenska hos de finska studenterna och den högskoleutbildade delen av befolkningen därigenom började sjunka redan fr.o.m. 1980-talet då de nya timfördelningarna och läroplanerna trädde i kraft fullt ut. ⁶

På grund av finskan huvudsakligen bibehölls som A-språk i de svenska skolorna minskade den svenska befolkningens studier och kunskaper i finska däremot för de flesta inte ⁷. Snarare ökade de på grund av den tilltagande tvåspråkigheten och de nya allmänna språkstudierna i högskolorna. Också i de svenska medborgar- och arbetarinstituten bemödade man sig under 1970- och 80-talet att erbjuda grundstudier av olika längd och art för den vuxna del av befolkningen, som hade gått enbart i folkskola. Man kan därför säga att grundskolereformen av både utbildningspolitiska och pragmatiska skäl skapade en ojämlikhet i studiemöjligheterna och kunskaperna i det andra inhemska språket mellan språkgrupperna.

Frågan om det andra inhemska språkets ställning i grundskolan dök upp på nytt i samband med regeringens skolpolitiska redogörelse till riksdagen 1990. I behandlingen av redogörelsen i riksdagens kulturutskott föreslog en grupp samlingspartister med undervisningsminister Riitta Uosukainen och utskottets ordförande Erkki Pystynen att endast ett språk utöver modersmålet i fortsättningen skulle vara obligatoriskt på grundskolans högstadium, vilket i praktiken skulle ha inneburit att svenskan i de flesta finska skolorna skulle ha blivit valbar. Detta förslag blev också kulturutskottets, vilket ledde till en livlig debatt både i offentligheten och i plenarbehandlingen i riksdagen. Det var i det sammanhanget som begreppet ”tvångssvenska” myntades i pressen. I den slutliga omröstningen förföll dock förslaget, och studier i två språk av vilket det ena skulle vara det andra inhemska förblev obligatoriska redan i grundskolan. (Se närmare Geber 2002)

Ett slags kompensation för förlusten av den långa svenskan har erhållits i och med **de s.k. tidiga språkbadet i svenska**, som från en liten början i Vasa år 1983 har vuxit i dagvården och i lågstadieskolorna på flera orter, särskilt i huvudstadsregionen, så att de nu berör flera hundra barn per årskull. Ett problem med den ivriga start i svenska som på detta sätt tillkommit är att den tillsvidare inte effektivt kunnat tas till vara på högre skolstadier. Språkbadseleverna undervisas på svenska vanligen bara i några konst- och färdighetsämnen i årskurserna 7–9, och deras formella svenskundervisning har i skolorna betecknats som A-svenska. Att språkbadet haft positiva effekter har nu börjat märkas även bland de språkbadselever som nått studentexamen. Någon större andel ämnesundervisning på svenska i finska gymnasier och yrkesläroanstalter har däremot ännu inte förekommit på motsvarande sätt som på engelska på IB-linjerna och i de särskilda språkskolorna. I de svenska daghemmen och skolorna har språkbad i finska hittills anordnats huvudsakligen bara i Jakobstad, men det har nyligen uppkommit ett visst tryck bland föräldrarna på mera språkbad eller annat slags partiell ämnesundervisning på det andra inhemska språket även i dem.

Det andra inhemska språkets ställning i undervisningssystemet som helhet har på 2000-talet igen aktualiserats, först på grund den utökade valfriheten i studentexamen, som kommit att drabba särskilt svenskan, och senast i det s.k. Kiepo-projektet vid Jyväskylä universitet, som påbörjades och finansierades av undervisningsministeriet. Valfriheten i studentexamen förbereddes med expanderande försök och förverkligades med en ändring av gymnasielagen 2004. Kiepo-projektet motiverades till en början huvudsakligen med en oro för kunskaperna i andra språk än engelska och svenska. I längden kom det därför också att delvis riktas mot undervisningen i svenskan; den obligatoriska svenskan upplevs nämligen av många som ett hinder för mera studier i fler främmande språk än engelska. Tre av rapportens fem olika modeller för språkprogrammet i den grundläggande utbildningen⁸ skulle därför göra svenskan valbar mot ett andra främmande språk i den grundläggande utbildningen. I det nuvarande regeringsprogrammet har emellertid utlovats status quo i språkfrågan, och förslagen har därför inte avancerat. Också på högskolehåll har det höjts röster för en minskning av studierna i svenska.⁹

- 1) Striden kring undervisningsspråket vid Helsingfors universitet, som konkret gällde antalet svenska professorer, brukar kallas den andra språkstriden, därför att den under trycket från av den äktfinska studentrörelsens och AKS aktioner kom att gälla svenskan i Finland överhuvudtaget. (Se t.ex. Hämmäläinen 1969 och Karvonen 2007) Kärnfrågan löstes genom en kompromiss 1937. Också den första språkstriden på 1870- och 1880-tiden hade gällt både förverkligande finskan i förvaltningen och finskan som skolspråk (tillkomsten av finska skolor).
- 2) Se Vidar Hannus och Erik Gebers artiklar i Vasabladet den 5 och 24 maj 2008. - Försöken med den tvåspråkiga undervisningen på 1800-talet betingades dels av den pågående förfinskningen av några gamla svenska läroverk inne i landet och av bristen på finska ämneslärare och läromedel i alla ämnen, men den hade också den målsättningen att få fram tvåspråkiga tjänstemän.
- 3) Införande av obligatorisk språkundervisning i folkskolan bereddades som ett enmansarbete av lektor Inkinen vid Jyväskylä (KB x/) Åtgärden motiverades liksom i Sverige med det större behovet av engelska i det nya internationella läget efter andra världskriget, men samtidigt erkändes både för finlandssvenskarnas skull och på grund av det intensifierade nordiska samarbetet svenskans betydelse, och kommunerna gavs därför möjlighet att välja vilketdera språket som skulle vara obligatoriskt. Åtgärden beredde därför jordmånen för (kompromissen kring) språkundervisningen i grundskolan.
- 4) Detta var en av finesserna i kompromissen i grundskolereformen. De svenska riksdagsmännen yrkade bl.a. på att också de eleverna i de svenska grundskolorna borde ges möjlighet att så tidigt som möjligt studera världsspråket engelska. Emedan de flesta kommunerna ändå förutsågs välja finska som första ”för eleven främmande språk” från åk 3, gavs de svenska skolorna denna möjlighet och riksdagen beviljade en extra resurs för ändamålet. Genom förordningsändringar 1989 och 1992 gavs också de finska skolorna denna möjlighet, som man hoppades generellt skulle bredda språkspråkprogrammet, dvs. locka kommunerna att införa och eleverna att välja fler språk redan på grundskolans lågstadium. Så som av kap x närmare framgår har detta delvis lett till resultat men samtidigt minskat studierna i svenska och andra främmande språk än engelska som obligatoriskt läroämne från åk 3.
- 5) F 527 - 530/1978 m.fl. De nya allmänna språkstudierna i högskolorna ersatte de gamla propedeutiska studierna i latin och ett främmande språk. I förordningstexten jämföras de med de språkkunskaper som enligt den gamla språkkunskapsförordningen (1922) krävdes av statliga tjänstemän i minoritetsspråket på tvåspråkiga orter (minst nöjaktiga kunskaper). På en del sektorer, t.ex. av blivande präster, jurister och lärare, krävs det i slutändan mera (goda kunskaper).
- 6) Eftersom grundskolan infördes stegvis 1970–1978 nådde de grundskolgångna eleverna med B-svenska i bagaget studentexamen i etapper under 1980-talet. Först omkring 1990 kan man räkna med att hela årskullen hade gått igenom skolsystemet enligt de nya tim- och läroplanerna, vilka dessutom reviderades kraftigt 1985. Man skulle eventuellt kunna rekonstruera deras kunskapsnivå i svenska genom att jämföra studentexamensprestationerna från slutet av 1970-talet, då de flesta ännu hade svenska som A-språk, med prestationerna från början av 1990-talet, då engelskan helt hade tagit över som A-språk. I så fall måste man dels försöka fastställa nivåkillnaderna mellan proven på A- och B-nivå. Bäst jämförbara vore uppsatserna, eftersom dessa ända fram till nu bedömts enligt samma kriterier på A- och B-nivå. Det finns dock bara ett litet urval studentuppsatser från den tiden i behåll.
- 7) Finska anordnades först från åk 5 (eller 7) huvudsakligen bara på Åland och de s.k. språköarna (Tammerfors, Björneborg m.fl.), där engelskan utgjorde det första språket från åk 3. På grund av nivelleringen i grundskolan (avskaffande av nivågrupperingen 1986) och det med tiden minskande timantalet i det andra inhemska språket har dock skillnaderna i elevernas kunskaper även i finska ökat. Skillnaderna syns särskilt i den låga nivån på prestationerna i B-finska i studentexamen. Innan det blev möjligt att utföra provet på medellång nivå fastän man hade studerat enligt A-lärokursen syntes skillnaderna även i finska i en större andel låga vitsord än nu i provet enligt lång lärokurs och i de låga poänggränserna för godkänt vitsord (närmare kap. x).
- 8) Kiepo-projektets slutrapport Kohti tulevaisuuden kielikoulutusta 2007, s. 460–463 och sammandraget (särtryck), s. 24–30. Modellerna laborerar med en början i olika språk i åk 3 (eller tidigare), 5 och 7. En tanke har varit att generellt tidigarelägga det nuvarande B-språket till åk 5 (liksom i de svenska skolorna) för att utöka tiden för det och förbättra motivationen. Praktiskt ställer sig en sådan lösning svår på grund av bristen på

klasslärare som är behöriga för ämnesundervisning i språk och på grund av trängseln i timfördelningen just i åk 5 och 6. En omDispositionering av språkprogrammet kräver därför en ändring av den nationella timfördelningen och också mera resurser, om man vill åstadkomma parallella språkprogram i kommunerna. Därtill borde läromedlen omarbetas och anpassas till ändringarna. Läromedlen är nu bäst anpassade till huvudmodellen engelska från åk 3 och svenska från åk 7 i de finska skolorna, i de svenska skolorna för finska från åk 3 och engelska från åk 5.

- 9) Hannu Niemi, Korkeakoulututkinton kuuluvan ruotsin kielen taidon osoittaminen. Oulun yliopisto 2008. Niemi konstaterar på basis av en enkät till svensklärarna vid universitetens och yrkeshögskolornas språkcentraler i sammandraget att testningen och bedömningen av de studerandes kunskaperna i svenska vid dem ”mycket sällan står i samklang med direktiven för språkexamina i statsförvaltningen”. Han hävdar att (s. 173) minst 20 % av de studerande vid högskolorna får sin studieprestation i svenska godkänd, trots att den inte når upp till den stadgade färdighetsnivån B 1 (Fungerande grundläggande språkfärdighet) och anser därför (s. 174) att det för deras del vore realistiskt att nöja sig med ett vitsord över förmåga att förstå svenska i tal och skrift. (Jfr. studentexamensresultaten, kap. xx)

Nationalspråksprojektet Årsveckotimantalets utveckling i det andra inhemska språket ⁶

10.9.08 EG

	Läroverken /folkskola	Grsk -70 Gy -75/79	Sparbsl -75 ⁷ gr+gy	Lp -85 (6) gr+gy	Lp -94 gr+gy	Lp -04 grsk+gy
A 1 (Obl)	24 /(4 vt) ¹	27 ²	----- (7)	23 (15 + 8)	20 - (6+6) ⁴	20- ⁵
A2 (friv.)				4 + B (ev. A)		
B1 (obl.)	fanns ej	6-12 (nivågr) ³ + 8 = 20 ⁸		16 (9+7) (3)	11 - (6+5) ⁸	11 -

Anmärkningar:

- 1) I statsläroverken från klass I, i privata läroverk kunde man börja med engelska eller tyska. Det andra inhemska språket lästes i så fall från klass II eller III. I folkskolan infördes det 2. Inh. språket eller engelska som frivilligt läroämne 1957, som obligatoriskt från 1963.
- 2) **Engelska** blev vanligen A-språk i finska skolor. Jämsides med möjligheten av att välja svenska som A-språk infördes 1981 alternativt även tyska, franska eller ryska som ett alterbativt A-språk i stora städer enligt kommunens beslut. I svenska skolor fortsatte finskan huvudsakligen att som långt språk. De få som valde engelska från åk 3 valde nästan utan undantag finska som A2-språk från åk 5. Se närmare texten.
- 3) De som gick vidare till gymnasiet läste mellankurs eller fördjupad med det högre timantalet. Nivågrupperingen slopades 1986. Talet 9 åvt 1985 var en förutseende kompromiss mellan den allmänna årsveckotimantalet för de olika nivåerna. Konst- och färdighetsämnenas ställning stärktes i tillvalet.
- 4) Fr.o.m. 1994 betecknas enbart minimiantalet årsveckotimmar. Kommunen (skolan) kan erbjuda mera. I grundskolan var detta vanligt i B-språket så länge det valfria spelutrymmet var stort (20 åvt sammanlagt i åk 7-9. Fr.o.m. 2004 minskades valfriheten till 13 åvt, varför konkurrensen om tillvalstimmar vuxit avsevärt.
- 5) I gymnasiet studeras kan utöver obligatoriet (A-lärokurs 6 kurser, B-lärokurs 5 kurser) väljas fördjupade och tillämpade studier. Åtminstone de som tänker avlägga prov i språket i studentexamen väljer vanligen de fördjupade kurserna därför att proven bygger på obligatoriska och fördjupade studier.
- 6) De är att observera att en ny timfördelning börjar verka endast stegvis, t.ex. grundskolans (-70) först i och med införande av grundskolan (senast -78 i huvudstadsregionen) och successivt per årskurs. Så var 1985 års timfördelning helt införd först läsåret 1988-89, år 1994 timf. först 1996-97 och tf år 2001 i grsk först i och med införande av de nya läroplanerna av år 2004, i grsk läsåret

2006-07, i gymnasiet i samma takt. Den något mindre valfriheten i gymnasiet enligt tf 2002 förefaller ha inverkat mera på valet av fördjupade kurser i främmande språk än i det andra inhemska språket.

- 7) Sparbeslutet 1975 inverkade inte direkt på undervisningen i det andra inhemska språket, men de beskar avsevärt valfrihet på grundskolans högstadium, vilket försvårade lokala tillval. I gymnasiet inverkade det tillfälliga införandet av 10 dagars periodsystemet menligt på det totala årsveckotimantalet, i samtliga skolformen likaså införandet av fem dagars skolvecka (1972) och byggde under för en reducering senare (1985)
- 8) I B-svenska har årsveckotimantalet sedan grundskolans början reducerats mest, obligatoriet nästan med hälften (från 20 till 11). Den samhällliga effekten av detta är störst, därför det stora flertalet (över 90 %) i de finska skolorna väljer svenska som B-språk. Den spridda studentexamen (-96) och den utökade valfriheten (-04) innebär att större delen av de som skriver provet i svenska i SE redan på hösten (ca hälften) inte väljer fördjupade studier och de som helt utelämnar svenskan sannolikt inte heller heller gör det. (Saken inte utredd)